

ВІДГУК

*офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора Ільїна Володимира Васильовича
на дисертацію Стівця Олександра Васильовича
«Інститут інтелектуальної власності в епоху інформації
й постмодерну: соціально-філософський ракурс»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії*

Сутність людини визначається її «Я». Ствердження «Я-особистості» має багато вимірів і аспектів: це реалізація себе в різних видах соціальної діяльності – політичній, культурній, науковій, пошук смислу життя в творчості, досягнення успіхів в спорті, зрештою прояв себе в екстремальних ситуаціях тощо. Результатом стає досягнуте «Я», а все, що воно містить – належить мені, воно «моє», «своє». Тобто «Я» – це моя власність, яка засвідчує мою гідність. Очевидно, саме з цих причин проблема власності належить до однієї з основних у всій політичній та економічній історії. Її вирішення породжувало не лише приватні конфлікти, але й глобальні соціальні потрясіння – революції, контрреволюції, війни, не говорячи вже про численні теоретичні дискусії, суперечки, ідейні битви і протистояння.

Ще більшої гостроти проблема власності набула в сучасну епоху, коли виокремилася її alter ego – інтелектуальна власність. Її визначення в економічній теорії, філософії економіки і численних міжнародних документах, попри конкретизацію основних положень, вимагає детального соціально-філософського аналізу. В силу чого дисертація О. В. Стівця є актуальною і представляє серйозний науковий інтерес. Насамперед тому, що в умовах динамічного розвитку інформаційного світу, кардинальних змін всіх сфер соціального життя в епоху Постмодерну вирішення проблеми інтелектуальної власності набуває гостроти і надзвичайно ускладнюється.

Актуальність досліджуваної наукової проблеми обумовлена і тим, що соціальні та економічні, правові відносини навколо інтелектуальної власності

характеризуються суперечливим характером. Так, з одного боку, в сучасну епоху спостерігається зростання цінності і ціни інформації й, відповідно, підвищується вартість інтелектуальної власності. Водночас, попри колосального значення даного виду власності для подальшої стимуляції інновацій, висловлюються серйозні сумніви щодо адекватності оцінок ролі категорії «інтелектуальна власність» в сучасних соціокультурних реаліях.

Виходячи з цього, заслуговує уваги викладений у першому підрозділі першого розділу авторський погляд на онтологічні засади інтелектуальної власності. Резюмуючи викладене у першому розділі роботи, дисертант приходиться до висновку, що сутністю об'єкта інтелектуальної власності постає, насамперед унікальна інформаційна структура, втілена в певному матеріальному носії. Сама ж інтелектуальна власність являє собою особливу форму соціально-економічних, етико-правових та екзистенційних відносин, що виникають з приводу створення, володіння, користування, розпорядження об'єктом, котрий містить унікальну інформаційну структуру, захищену патентом або авторським свідоцтвом (С. 75).

Не викликає заперечення проведений дисертантом соціально-філософський аналіз взаємозв'язків між категоріями «інформація» та «знання», що дає змогу виділити закономірні взаємопереходи та взаємозв'язки між ними: інформація в процесі свого суб'єктивного освоєння за допомогою епістемологічного та когнітивного механізму перетворюється на знання; в свою чергу, знання може вдосконалюватися й підлягати подальшій трансляції і, у випадку об'єктивізації, «перевтілюється» у соціокультурну інформацію. Часто об'єктивоване знання, яке знайшло своє матеріальне вираження, і користується попитом у духовній, науковій, виробничій, комерційній та інших сферах, трансформується в інтелектуальну власність. Але за умови застосування відповідних юридичних норм, законів і правил.

Доречними є міркування про те, що поняття «інформації» за своїм змістом є ширшим за поняття «інтелектуальної власності», котру традиційно

прийнято розглядати як результат інтелектуальної, творчої діяльності, що характеризується інноваційною ознакою. Проте інтелектуальна власність завжди в значній мірі постає як інформація. Разом з тим не кожна інформація відповідає критеріям інтелектуальної власності: визначальними тут є ознаки новизни та унікальності. Інформація нерозривно пов'язана зі свідомістю: відбита, зафіксована у свідомості людини інформація за допомогою інтелектуальної діяльності інформація утворює «інформаційні масиви, з яких в подальшому можуть генеруватися знання» (С. 76). Наведені роздуми дисертанта стосовно інформаційної сутності інтелектуальної власності цілком обґрунтовані і розширюють наше розуміння поставленої проблеми.

Важливого значення набуває проведений в роботі аналіз проблеми існування і розвитку інтелектуальної власності в сучасному світі. Адже всі ми є свідками контраверсійної ситуації, коли, незважаючи на незаперечну роль інтелектуальної власності в якості стимулу для розвитку інновацій в епоху інформації, в соціокультурних колах різних країн світу, висловлюються серйозні сумніви щодо легітимності категорії «інтелектуальна власність» (в її нинішньому вигляді) у новітніх економічних і соціальних реаліях. Звертається увага на можливу завищену оцінку даного інституту в розвитку соціокультурного життя сучасного людства. Окремі дослідники, прибічники глобальних проектів популяризації знань та свободи інформаційного обміну, стверджують, що в сучасному контексті в інтелектуальної власності взагалі немає достатнього обґрунтування. В силу чого доцільним є аналітичний матеріал, викладений у другому підрозділі другого розділу дисертації О. В. Стовпця, який спростовує більшість скептичних тверджень по відношенню до сучасного інституту інтелектуальної власності. Позитивним є те, що дисертант «знімає», висвітлює «гострі кути», які виступають у процесі застосування тих або інших теоретичних схем, запропонованих в свій час Г. Гегелем, Д. Локком,

К. Марксом, А. Смітом, іншими видатними мислителями у відношенні власності як такої, та К. Меєм – стосовно власності інтелектуальної.

В цьому контексті заслуговує уваги висловлене автором у третьому розділі дисертації твердження, що новітні тенденції у розвитку інформаційно-цифрової, науково-технічної, теоретико-пізнавальної та інших видів інтелектуальної діяльності принципово впливають на увесь інститут інтелектуальної власності. Разом з тим наголошується, що «класичні стандарти» стосовно права інтелектуальної власності фактично не зважають на зазначені тенденції. Це природно породжує цілий комплекс суперечливих моментів як екзистенційно-філософського, так і соціально-економічного та юридичного характеру.

Ми погоджуємося з висловленою в другому розділі дисертації думкою, що раціоналізм сучасного технологічного домінування, яке має інтелектуальну природу (С. 130), постає істотним фактором культурогенезу інформаційного суспільства. В такому суспільстві «технологічний проект» розгортається у повну силу, залучаючи людей і предметний світ в єдиний «синергетичний синтез»: їх сьогодні вже важко розділити, їхнє злиття стає незворотнім процесом. Таким чином, в інформаційному суспільстві, зазначає автор, закладено два суперечливих, але взаємодіючих начала: раціональне (підтримується наукою і технікою), та ірраціональне (випадкове і незворотне), значення якого зростає по мірі розширення наших знань. Водночас, досі немає оптимальної відповіді на питання: творчість – це продукт раціонального або ж «ірраціонального», свідомого чи позасвідомого? І як співвідносяться «інтелектуальне» (тобто наукове, раціональне, логічне) і «творче», яке передбачає фантазію, уяву, інтуїцію? Адже на сучасному етапі наше пізнання наукове бачення природи і соціуму зазнає радикальних змін у бік множинності та нелінійності: практично в усіх процесах виявляється різноманітність форм, амбівалентність, нестабільність і нестійкість. Значною мірою стосується це й таких субстанцій, як «ідея»,

«концепт», «теорія», що завжди передують будь-якому творенню та є необхідною передумовою до виникнення об'єктів інтелектуальної власності.

Теоретичний і науковий інтерес представляє викладена автором в дисертації теза про амбівалентність інтелектуальної власності, можливість її об'єктів одночасно містити як «приватно-правові», так і «публічно-правові» аспекти. Це закономірно створює потребу дослідити існуюче в Україні та інших країнах законодавство про доступ до публічної інформації. Дисертантом робиться висновок, що юриспруденція, зокрема, інформаційне право, не дає однозначних відповідей на ряд важливих для інституту інтелектуальної власності поставлених питань. Наприклад: чи існують єдині критерії визначення належності інформації до категорії публічної? Якщо так, то чи означає належність інформації до категорії «публічна» безумовний режим її відкритості й загальної доступності? Нарешті, яким є співвідношення понять «публічна інформація» і «загальносуспільне надбання» в контексті «інтелектуально-правової проблематики» (С. 176-177). Запропоновані дисертантом в результаті соціально-філософського дослідження відповіді на поставлені питання доповнюють наше розуміння інтелектуальної власності.

Ми погоджуємося з твердженням автора, обґрунтованим у третьому підрозділі третього розділу, що соціально-філософський та правовий аналіз проблем інтелектуальної власності в епоху Інтернету показує: нові умови соціально-економічного життя вимагають принципового реформування інституційної та правової систем охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Причому з урахуванням новітніх технологічних і соціокультурних (в т.ч. ментальних) реалій. У зазначеному контексті необхідними вбачаються такі кроки, як: «розширення участі у міжнародному співробітництві з питань інтелектуальної власності країн, що розвиваються; підсилення їхньої ролі у формуванні глобальної політики, спрямованої на покращення можливостей вільного використання ресурсів інтелектуальної власності; сприяння трансформації організаційно-правової структури з метою полегшення

використання інтелектуальної продукції в інтересах суспільства; розробка принципів, які б лягли в основу запровадження на міжнародному рівні єдиних правил щодо відповідальності провайдерів он-лайн послуг у сфері інтелектуальних відносин, та інші можливі форми співпраці з питань інтелектуальної власності» (С. 196).

Викликає інтерес висвітлена у четвертому розділі дисертації проблематика «ситуації постмодерну», а також авторські роздуми щодо впливу соціокультурних матриць «премодерн», «модерн», «постмодерн» на динаміку розвитку інституту інтелектуальної власності в різні історичні періоди. Зокрема, в аналізі впливу постмодерного тренду на сферу творчості дисертантом висловлюється думка, що «епоха постмодерну» найближче підійшла до смислів сучасної західної цивілізації. Постмодерна філософія спростовує модерні постулати, які здавалися ще недавно непорушними. Зокрема, стосовно того, що нібито традиція вичерпала себе, і культура має шукати іншу форму свого прояву. Постмодернізм як сучасна тенденція у філософії й мистецтві демонструє еkleктику будь-яких культурних форм – традиції, ортодоксії й авангарду. Цитування, симуляція, перформанс, деконструкція – все це не просто терміни сучасного соціокультурного життя, але його сутність.

В даній ситуації доречним є використання в дисертаційній роботі ідей французького філософа-постмодерніста Ж.-П. Ліотара, який пропонує зосередити увагу на дещо інших аспектах постмодерної реальності, ніж це пропонують його колеги-сучасники. Він трактує постмодернізм зокрема як спосіб утвердження можливості так званого «хепенінгу» в філософії, мистецтві, літературі, політиці. Автор показує, що первісно «хепенінг» постає формою сучасного мистецтва, що представляє собою дії, події або ситуації, які відбуваються за участю художника, але не контрольовані ним повністю. «Хепенінг» зазвичай включає в себе імпровізацію і не має, на відміну від перформансу, чіткого сценарію. Одне із завдань «хепенінгу» – подолання «кордонів» між художником і глядачем. Такі положення мають

істотне значення для розуміння сучасного мистецтва (і не тільки) як особливої творчої царини, що виконує по-перше, роль «джерельної бази», по-друге, якісно оновлюючи об'єктну складову інституту інтелектуальної власності.

З нашої точки зору, важливе наукове значення має також запропонований автором комплексний підхід до вивчення сучасних трансформацій у сфері авторського права, який знайшов віддзеркалення у п'ятому розділі дисертації О. В. Стовпця. У вказаному розділі проведено ґрунтовний аналіз «діалектичної природи «копірайту» в житті сучасного інформаційного суспільства, акцентовано увагу на головних суперечностях у розвитку «копірайту» в Україні та світі, висвітлено найбільш істотні суперечності сучасної антиконтрафактної політики.

Викликає інтерес проведений дисертантом аналіз стосовно неадекватного сприйняття інтелектуальної власності, спроба адаптувати її до юридичних вимірів та аксіологічних критеріїв, характерних для власності матеріальної. Це породжує соціокультурний конфлікт на перетині консервативних правових підходів та проявів культури мислення «суспільства знань» (С. 340). Антиконтрафактна політика, вказує автор, ведеться сьогодні на державному, міждержавному та всесвітньому рівнях, і у багатьох аспектах вона сформована внаслідок активності інтелектуально-правового лобі. Метою останнього є повсюдне впровадження безкомпромісних механізмів охорони і захисту об'єктів «копірайту», патентів, засобів індивідуалізації товарів та послуг. Безумовно, в першу чергу в інтересах найбільш впливових правовласників, насамперед, медіагігантів, глобальних мережевих корпорацій, які контролюють лейбли звукозапису, кіноконцерни, видавництва, пресу та інші ЗМІ, тощо, – основні канали дистрибуції результатів інтелектуальної й творчої діяльності.

Важливим, на нашу думку, є досліджене і запропоноване дисертантом в роботі по суті новаторське, відмінне від юридичного, – соціально-філософське розуміння феномену інтелектуальної власності як системи

гетерогенних, поліморфних, різновекторних суспільних відносин у будь-яких сферах інтелектуальної, пізнавальної, творчої (та суміжної із ними) діяльності. Ці відносини, вказує автор, можуть бути реалізовані шляхом творення, володіння, користування, розпорядження, дистрибуції, охорони і захисту, обміну інформацією, або іншими можливими актами, котрі у своїй сукупності чинять фундаментальний вплив на динаміку розвитку сучасного людства, і на якість життя людини в інформаційному світі, тим більше, цей світ все більше і більше робить людину залежною від свого впливу.

В роботі є цілий ряд інших, не менш важливих наукових, теоретично обґрунтованих положень, які заслуговують уваги. Але, окрім очевидних достоїнств дисертації О. В. Стовпця, потрібно відмітити ряд дискусійних положень, що вимагають уточнення.

По-перше, враховуючи, що юридичним підґрунтям досліджуваного соціального інституту інтелектуальної власності є насамперед право інтелектуальної власності, на нашу думку, автору доречно було б більш чітко окреслити в дисертаційній роботі власне соціально-філософську позицію щодо місця сучасного права інтелектуальної власності в системі «спадкоємності поколінь» прав людини.

По-друге, одним з досліджуваних аспектів поставленої проблеми у дисертації в першому підрозділі третього розділу «Специфіка інтелектуальної діяльності в умовах NBIC-конвергенції» в тексті фігурує таке поняття, як «Ні-Німе». Водночас, у висновках дисертації даний аспект взагалі не згадується. На наш погляд, його зміст варто було б значно ширше розкрити у відповідній частині висновків, враховуючи контекст авторської позиції.

По-третьє, аналізуючи співвідношення категорій «премодерн», «модерн», «постмодерн», варто було б охарактеризувати соціальні ідентичності цих суспільно-культурних етосів, які стосуються держави, релігії, політики, людини, творчості. В результаті інститут інтелектуальної власності постав би більш повно і змістовніше.

По-четверте, до аналізу символів, які визначають політичну і культурну історію XX і XXI століть, потрібно було, окрім «смерті бога» Ф. Ніцше і «кінця історії» Ф. Фукуями, ще, можливо, додати «смерть людини», проголошену А. Мальро і продовжену постмодернізмом в концепції «смерть автора», що має надзвичайно важливий вплив на антропологічну ситуацію в світі.

По-п'яте, на наш погляд, включення «суспільної моралі» в один ряд із виокремленими поняттями – «інформаційною силою», «публічною інформацією» та «масовою інформацією» – потребує додаткового обґрунтування. Особливо стосовно кореляції етосу суспільної моралі з інститутом інтелектуальної власності.

Однак, висловлені критичні зауваження і побажання стосовно дискусійності ряду положень, не знімають теоретичної вагомості й новизни поданої на захист дисертаційної роботи О. В. Стівця. *Друковані праці* автора дисертації повністю розкривають всі ключові аспекти поставленої наукової проблеми, демонструють її актуальність, зв'язок із сучасною реальністю, змістовну повноту і концептуальну цілісність. *Автореферат* дисертації О. В. Стівця відповідає вимогам п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів».

Дисертант пропонує новий, соціально-філософський вимір поглядів на інтелектуально-економічну і правову проблематику, та репрезентує розширене бачення інституту інтелектуальної власності, що виходить за звичні рамки юриспруденції і філософії економіки, та дозволяє по-новому оцінювати статус інтелектуальної власності в нинішньому інформаційному постмодерному суспільстві. З огляду на практично-орієнтовану специфіку дисертаційного дослідження, науковий доробок О. В. Стівця, без сумніву, здатний продуктивно реалізуватися у різних сферах соціокультурної і наукової діяльності – в гуманітаристиці, в юриспруденції, економічній теорії,

філософії економіки, в освітній діяльності, у вітчизняній культурі соціально-філософського мислення.

Логічно виверені й вдало проілюстровані прикладами з життя, аргументовані теоретичні положення дисертаційної роботи стануть вагомим доповненням до існуючих матеріалів, використовуваних у викладанні соціальної філософії, права інтелектуальної власності, філософії економіки, філософії права, культурології, інших гуманітарних дисциплін, які роблять акцент на соціокультурних проблемах сучасності. В цілому дисертаційна робота виконана на належному науковому, методологічному рівні, в силу чого заслуговує високої позитивної оцінки.

Дисертація Стовпця Олександра Васильовича «Інститут інтелектуальної власності в епоху інформації й постмодерну: соціально-філософський ракурс» відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р. та п.п. 9, 10 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», тому її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В. В. Ільїн

ПІДПИС
ВЧЕНИЙ
КАРАУЛ
д.б.о



